

Zpracování přirozeného jazyka

Aleš Horák

E-mail: `hales@fi.muni.cz`

`http://nlp.fi.muni.cz/uui/`

Obsah:

- Komunikace
- Gramatiky
- Analýza přirozeného jazyka

PŘIROZENÝ JAZYK – PROSTŘEDEK KOMUNIKACE

komunikace = cílená výměna informace pomocí produkce a vnímání (sdílených) **pokynů**

- zvířata – až stovky pokynů (šimpanz, delfín, ...)
- člověk – potenciálně neomezené množství, díky přirozenému jazyku

PŘIROZENÝ JAZYK – PROSTŘEDEK KOMUNIKACE

komunikace = cílená výměna informace pomocí produkce a vnímání (sdílených) **pokynů**

- zvířata – až stovky pokynů (šimpanz, delfín, ...)
- člověk – potenciálně neomezené množství, díky přirozenému jazyku

2 náhledy na **přirozený jazyk**:

- klasický (před 1953)** – jazyk se skládá z vět, které jsou buď pravdivé nebo nepravdivé (srovnej s logikou)
- moderní (po 1953)** – užití jazyka je jedna z možných **akcí**
 - Wittgenstein (1953) **Philosophical Investigations**
 - Searle (1969) **Speech Acts**

PŘIROZENÝ JAZYK – PROSTŘEDEK KOMUNIKACE

komunikace = cílená výměna informace pomocí produkce a vnímání (sdílených) **pokynů**

- zvířata – až stovky pokynů (šimpanz, delfín, ...)
- člověk – potenciálně neomezené množství, díky přirozenému jazyku

2 náhledy na **přirozený jazyk**:

klasický (před 1953) – jazyk se skládá z vět, které jsou buď pravdivé nebo nepravdivé (srovnej s logikou)

moderní (po 1953) – užití jazyka je jedna z možných **akcí**

Wittgenstein (1953) **Philosophical Investigations**

Searle (1969) **Speech Acts**

Turingův test založen na jazyku \Leftarrow jazyk je pevně spojen s **myšlením**

komunikace se tvoří pomocí **řečových aktů** (*speech acts*) jako jeden z typů agentových akcí

cíl komunikace –

PŘIROZENÝ JAZYK – PROSTŘEDEK KOMUNIKACE

komunikace = cílená výměna informace pomocí produkce a vnímání (sdílených) **pokynů**

- zvířata – až stovky pokynů (šimpanz, delfín, ...)
- člověk – potenciálně neomezené množství, díky přirozenému jazyku

2 náhledy na **přirozený jazyk**:

klasický (před 1953) – jazyk se skládá z vět, které jsou buď pravdivé nebo nepravdivé (srovnej s logikou)

moderní (po 1953) – užití jazyka je jedna z možných **akcí**

Wittgenstein (1953) **Philosophical Investigations**

Searle (1969) **Speech Acts**

Turingův test založen na jazyku \Leftarrow jazyk je pevně spojen s **myšlením**

komunikace se tvoří pomocí **řečových aktů** (*speech acts*) jako jeden z typů agentových akcí

cíl komunikace – **změnit** akce ostatních agentů

ŘEČOVÉ AKTY

SITUACE

Mluvčí (*speaker*) → Promluva (*utterance*) → Posluchač (*hearer*)

řečové akty směřují k naplnění cílů mluvčího:

– informovat (<i>inform</i>)	“Před tebou je jáma.”
– ptát se (<i>query</i>)	“Vidíš zlato?”
– přikázat/žádat (<i>command/request</i>)	“Zvedni to.”
– slíbit/svěřit se s plánem (<i>promise, commit to plan</i>)	“Rozdělím se s tebou o zlato.”
– potvrdit (<i>acknowledge</i>)	“OK”

plánování řečových aktů vyžaduje znalosti:

- situace
- sémantiky a syntaxe (sdílených konvencí)
- informace o Posluchači – cíle, znalosti, rozumnost

KOMUNIKAČNÍ FÁZE (PŘI INFORMOVÁNÍ)

průběh promluvy je možné rozložit na fáze:

- **záměr** (intention) M chce informovat P_o , že Pr
- **generování** (generation) M vybírá slova W pro vyjádření Pr
- **syntéza** (synthesis) M říká slova W

- **vnímání** (perception) P_o vnímá W'
- **analýza** (analysis) P_o odvozuje možné významy Pr_1, \dots, Pr_n
- **zjednoznačnění** (disambiguation) P_o vybírá zamýšlený význam Pr_i
- **zahrnutí** (incorporation) P_o zahrne Pr_i do své báze znalostí

KOMUNIKAČNÍ FÁZE (PŘI INFORMOVÁNÍ)

průběh promluvy je možné rozložit na **fáze**:

- **záměr** (intention) M chce informovat P_o , že Pr
- **generování** (generation) M vybírá slova W pro vyjádření Pr
- **syntéza** (synthesis) M říká slova W

- **vnímání** (perception) P_o vnímá W'
- **analýza** (analysis) P_o odvozuje možné významy Pr_1, \dots, Pr_n
- **zjednoznačnění** (disambiguation) P_o vybírá zamýšlený význam Pr_i
- **zahrnutí** (incorporation) P_o zahrne Pr_i do své báze znalostí

Může přitom vzniknout **chyba**?

- neupřímnost (P_o nevěří Pr)
- víceznačnost promluvy (P_o zvolí špatné Pr_i)
- různé pochopení aktuální situace (zamýšlený význam mezi Pr_i není)

KOMUNIKAČNÍ FÁZE – PŘÍKLAD

<p>záměr</p> <p>$Vědět(P_0, \neg Na_živu(Wumpus_1, S_3))$</p>	<p>generování</p> <p>“Wumpus je mrtvý.”</p>	<p>syntéza MLUVČÍ</p> <p>[v u m p u s j e m r t v ý :]</p>
--	--	--

<p>vnímání</p> <p>“Wumpus je mrtvý.”</p>	<p>analýza</p> <div style="text-align: center;"> <pre> graph TD S --> NP S --> VP NP --> Noun VP --> Verb VP --> Adjective Noun --> Wumpus Verb --> je Adjective --> mrtvý </pre> </div> <p>syntaktická analýza:</p> <p>sémantická interpretace: $\neg Na_živu(Wumpus, Teď)$ $Unavený(Wumpus, Teď)$</p> <p>pragmatická interpretace: $\neg Na_živu(Wumpus_1, S_3)$ $Unavený(Wumpus_1, S_3)$</p>	<p>zjednoznačnění POSLUCHAČ</p> <p>$\neg Na_živu(Wumpus_1, S_3))$</p> <hr/> <p>zahrnutí</p> <p>$Tell(KB, \neg Na_živu(Wumpus_1, S_3))$</p>
---	--	---

✓ ●	Komunikace	2
⇒ ●	Gramatiky	6
●	Analýza přirozeného jazyka	25

GRAMATIKY

zvířata používají místo vět izolované symboly \Rightarrow omezená sada komunikovatelných situací
 \rightarrow žádná generativní kapacita

gramatika specifikuje skladební strukturu složených pokynů – definuje formální jazyk pokynů

formální jazyk = množina řetězců (vět) terminálních symbolů (slov)

2 náhledy na vztah věty a gramatiky:

- S je správný řetězec/věta z jazyka $\Leftrightarrow S$ je analyzovatelný příslušnou gramatikou
- příslušná gramatika generuje S $\Leftrightarrow S$ je správný řetězec/věta z jazyka

gramatika je zadána jako množina prepisovacích pravidel, např.

$$S \rightarrow NP VP$$
$$Pronoun \rightarrow \text{já} \mid \text{ty} \mid \text{on} \mid \dots$$

v tomto příkladu:

S	větný symbol – kořenový symbol gramatiky
NP, VP	neterminály
$\text{já, ty, } \dots$	terminály

TYPY GRAMATIK

gramatiky:

- **regulární** (regular) **neterminál** \rightarrow **terminál**[neterminál]

$$\begin{aligned} S &\rightarrow aS \\ S &\rightarrow b \end{aligned}$$

ekvivalentní síle **konečných automatů**, neumí $a^n b^n$

- **bezkontextové** (context-free) **neterminál** \rightarrow **cokoliv**

$$S \rightarrow aSb$$

ekvivalentní síle **zásobníkových automatů**, umí $a^n b^n$, neumí $a^n b^n c^n$

- **kontextové** (context-sensitive) – víc neterminálů na levé straně; na levé straně se jejich počet “zmenšuje”

$$ASB \rightarrow AAaBB$$

umí $a^n b^n c^n$

- **rekurzivně vyčíslitelné** (recursively enumerable) – bez omezení

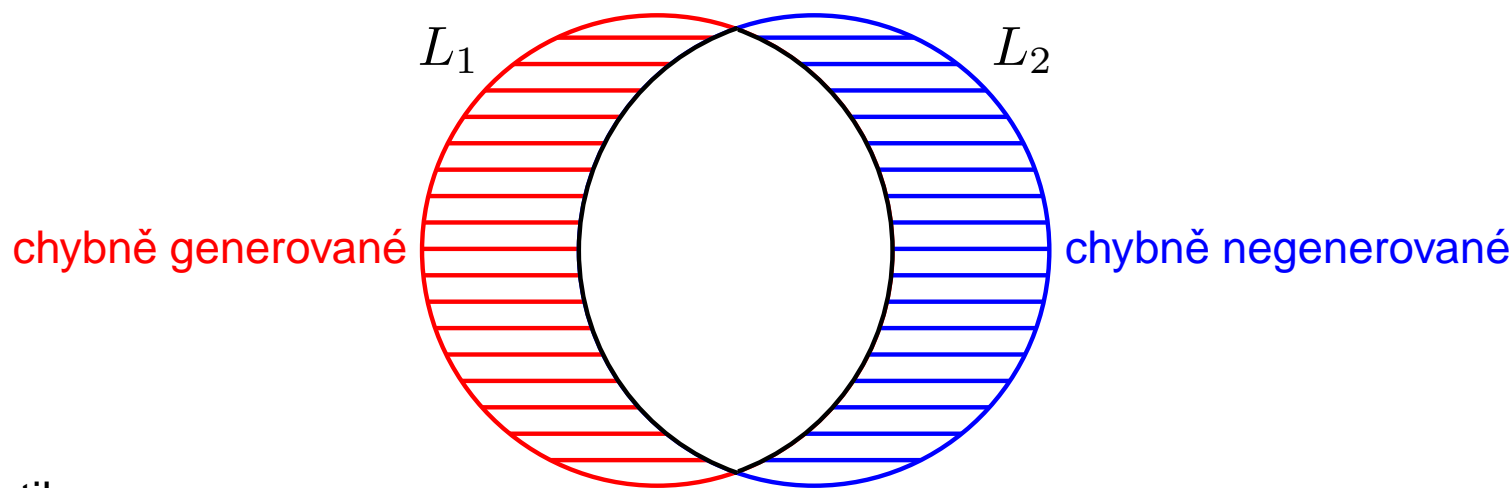
ekvivalentní síle **Turingova stroje**

přirozený jazyk byl dlouho pokládán za bezkontextový \rightarrow nyní prokázáno, že obsahuje **kontextové prvky**

PŘESNOST A POKRYTÍ GRAMATIKY

u složitějších jazyků (např. přirozených)

→ jazyk L_1 (generovaný gramatikou) se liší od zamýšleného jazyka L_2

kvalita gramatiky:

- **pokrytí** – procento vět jazyka L_2 generovatelných gramatikou ($|L_1 \cap L_2|/|L_2|$)
- **přesnost** – procento generovaných vět, které jsou správné věty jazyka L_2 ($|L_1 \cap L_2|/|L_1|$)

tvorba gramatiky ... postupný proces zvyšování pokrytí a přesnosti

gramatiky přirozených jazyků – velmi rozsáhlé a přesto většinou nepopisují plně ani angličtinu ☹

DC GRAMATIKY – GRAMATIKY USPOŘÁDANÝCH KLAUZULÍ

- *Definite-Clause Grammars*, **DCG**
- významná aplikace Prologu – *syntaktická analýza*
- DCG jsou **rozšířením bezkontextových gramatik** (CFG)
- jejich implementace využívá *rozdílových seznamů*

DC GRAMATIKY – GRAMATIKY USPOŘÁDANÝCH KLAUZULÍ

- *Definite-Clause Grammars*, **DCG**
- významná aplikace Prologu – *syntaktická analýza*
- DCG jsou **rozšířením bezkontextových gramatik** (CFG)
- jejich implementace využívá *rozdílových seznamů*

Formální podobnosti mezi DCG a CFG:

- CFG: pravidla tvaru $x \rightarrow y$, kde $x \in N$ je neterminál a $y \in (N \cup T)^*$ je konečná posloupnost terminálů a neterminálů
- DCG: pravidla tvaru $\langle \mathbf{hlava} \rangle \dashrightarrow \langle \mathbf{tělo} \rangle$, kde $\langle \mathbf{hlava} \rangle$ je opět neterminál a $\langle \mathbf{tělo} \rangle$ je opět konečná posloupnost terminálů a neterminálů
- pravidlo $\langle \mathbf{hlava} \rangle \dashrightarrow \langle \mathbf{tělo} \rangle$ znamená, že jedním z možných tvarů $\langle \mathbf{hlavy} \rangle$ je $\mathbf{tělo}$, neboli: $\langle \mathbf{hlavu} \rangle$ je možno přepsat na $\langle \mathbf{tělo} \rangle$

ROZDÍLY A ROZŠÍŘENÍ DCG OPROTI CFG

1. **Neterminál** může být téměř libovolný term, kromě *seznamu*, *proměnné* a *čísla*.
2. **Terminál** může být libovolný term, s tím, že terminály a posloupnosti terminálů uzavíráme do hranatých závorek – jako **seznamy**.
3. Pravá strana pravidla může obsahovat **dodatečné podmínky** v podobě prologovských podcílů. Tyto podmínky uzavíráme do složených závorek.
4. Levá strana pravidla může dokonce vypadat i tak, že neterminál je následován posloupností terminálů.
5. Tělo pravidla smí obsahovat řez.

DC GRAMATIKA – PŘÍKLAD 1

gramatika vět typu “The young boy sings a song.”

% 1. část -- pravidla

sentence --> noun_phrase, verb_phrase.

noun_phrase --> determiner, noun_phrase2.

noun_phrase --> noun_phrase2.

noun_phrase2 --> adjective, noun_phrase2.

noun_phrase2 --> noun.

verb_phrase --> verb.

verb_phrase --> verb, noun_phrase.

% 2. část -- lexikon

determiner --> [the].

noun --> [boy].

determiner --> [a].

noun --> [song].

verb --> [sings].

adjective --> [young].

ANALÝZA V PROLOGU POMOCÍ APPEND

- větu reprezentujeme seznamem slov **[the,young,boy,sings,a,song]**
- **pravidlová část** – neterminál chápeme jako unární predikát, jehož argumentem je ta větná složka, kterou daný neterminál popisuje

```
sentence(S) :- append(NP,VP,S),  
               noun_phrase(NP), verb_phrase(VP).  
...
```

- **slovníková část, lexikon** – zapisujeme pomocí faktů:

```
determiner([the ]).      noun([boy]).  
determiner([a ]).      ...
```

EFEKTIVNĚJI – ROZDÍLOVÉ SEZNAMY

přepis gramatiky do Prologu pomocí rozdílových seznamů:

```
sentence(S,S0) :- noun_phrase(S,S1), verb_phrase(S1,S0).  
  
noun_phrase(S,S0) :- determiner(S,S1), noun_phrase2(S1,S0).  
noun_phrase(S,S0) :- noun_phrase2(S,S0).  
noun_phrase(S,S0) :- adjective(S,S1), noun_phrase2(S1,S0).  
noun_phrase2(S,S0) :- noun(S,S0).  
verb_phrase(S,S0) :- verb(S,S0).  
verb_phrase(S,S0) :- verb(S,S1), noun_phrase(S1,S0).  
  
determiner([the|S],S).      noun([boy|S],S).  
determiner([a|S],S).      noun([song|S],S).  
verb([sings|S],S).        adjective([young|S],S).
```

EFEKTIVNĚJI – ROZDÍLOVÉ SEZNAMY

přepis gramatiky do Prologu pomocí **rozdílových seznamů**:

```
sentence(S,S0) :- noun_phrase(S,S1), verb_phrase(S1,S0).  
  
noun_phrase(S,S0) :- determiner(S,S1), noun_phrase2(S1,S0).  
noun_phrase(S,S0) :- noun_phrase2(S,S0).  
noun_phrase(S,S0) :- adjective(S,S1), noun_phrase2(S1,S0).  
noun_phrase2(S,S0) :- noun(S,S0).  
verb_phrase(S,S0) :- verb(S,S0).  
verb_phrase(S,S0) :- verb(S,S1), noun_phrase(S1,S0).  
  
determiner([the|S],S).      noun([boy|S],S).  
determiner([a|S],S).      noun([song|S],S).  
verb([sings|S],S).        adjective([young|S],S).  
  
?- sentence([the,young,boy,sings,a,song],[]).  
Yes
```

LEXIKON PRO AGENTA VE WUMPUSOVĚ JESKYNI

Gramatika přímo na slovech je příliš rozsáhlá. Řešením je rozdělení slov do **kategorií**:

podst. jméno: *Noun* → zápach | vánek | třpyt | nic | wumpuse | jáma | zlato | ...

sloveso: *Verb* → jsem | je | vidím | cítím | působí | zapáchá | jdu | ...

příd. jméno: *Adjective* → levý | pravý | východní | jižní | ...

příslovce: *Adverb* → tady | tam | blízko | vpředu | vpravo | vlevo | východně | jižně
| vzadu | ...

vl. jméno: *Name* → Petr | Honza | Brno | FI MU | ...

zájmeno: *Pronoun* → já | ty | mě | toho | ten | ta ...

předložka: *Preposition* → do | v | na | u | ...

spojka: *Conjunction* → a | nebo | ale | ...

číslice: *Digit* → 0 | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 | 6 | 7 | 8 | 9

kategorie můžeme dělit na **otevřené** (vyvíjející se) a **uzavřené** (stálé)

MORFOLOGICKÁ ANALÝZA

- V češtině u lexikonu nestačí prostý výčet tvarů – je nutná **morfologická analýza** (morfologie=tvarosloví)
- skloňovaná a časovaná slova se rozkládají na **segmenty**

pří-lež-it-ost-n-ými

pří – prefix; *lež* – kořen; *it, ost, n* – suffixy; *ými* – koncovka

MORFOLOGICKÁ ANALÝZA

- V češtině u lexikonu nestačí prostý výčet tvarů – je nutná **morfologická analýza** (morfologie=tvarosloví)
- skloňovaná a časovaná slova se rozkládají na **segmenty**

pří-lež-it-ost-n-ými

pří – prefix; *lež* – kořen; *it, ost, n* – suffixy; *ými* – koncovka

- každé slovo má **základní tvar** (*lemma*), podle koncovky se určují **gramatické kategorie**

% slovník základních gramatických kategorií – – pád, číslo, rod

% adj(+Slovo, +Lemma, +Pád, +Císlo, +Rod)

adj(chytrý, chytrý, 1, sg, mz). **adj**(chytrého, chytrý, 2, sg, mz). **adj**(chytří, chytrý, 1, pl, mz).

MORFOLOGICKÁ ANALÝZA

- V češtině u lexikonu nestačí prostý výčet tvarů – je nutná **morfologická analýza** (morfologie=tvarosloví)
- skloňovaná a časovaná slova se rozkládají na **segmenty**

pří-lež-it-ost-n-ými

pří – prefix; *lež* – kořen; *it, ost, n* – suffixy; *ými* – koncovka

- každé slovo má **základní tvar** (*lemma*), podle koncovky se určují **gramatické kategorie**

% slovník základních gramatických kategorií – – pád, číslo, rod

% adj(+Slovo, +Lemma, +Pád, +Císlo, +Rod)

adj(chytrý, chytrý, 1, sg, mz). *adj*(chytrého, chytrý, 2, sg, mz). *adj*(chytří, chytrý, 1, pl, mz).

- reálná morfologická analýza ČJ – program AJKA na FI MU

<http://nlp.fi.muni.cz/projekty/wwwajka/>

```
ajka>nejneuvěřitelněji
```

```
<s> nej-ne=uvěřiteln==ěji= (1022)
```

```
<l>uvěřitelně
```

```
<c>k6xMeNd3
```

```
ajka>hnát
```

```
<s> ==hná=t= (618)
```

```
<l>hnát
```

```
<c>k5eAmFaI
```

```
<s> =hnát=== (1030)
```

```
<l>hnát
```

```
<c>k1gInSc1,k1gInSc4
```


GRAMATICKÁ PRAVIDLA PRO AGENTA VE WUMPUSOVĚ JESKYNI

S	→	<i>NP VP</i>	%	já + cítím vánek
		<i>S Conjunction S</i>	%	já cítím vánek + a + já jdu na východ
NP	→	<i>Pronoun</i>	%	já
		<i>Noun</i>	%	jáma
		<i>Adjective Noun</i>	%	levá jáma
		<i>Pronoun NP</i>	%	toho + wumpuse
		<i>Noun Digit ‘,’ Digit</i>	%	pole + 3,4
		<i>NP PP</i>	%	jáma + na východě
		<i>NP RelClause</i>	%	toho wumpuse + ,který zapáchá
VP	→	<i>Verb</i>	%	zapáchá
		<i>VP NP</i>	%	cítím + vánek
		<i>VP Adjective</i>	%	je + třpytivý
		<i>VP PP</i>	%	jdu + na východ
		<i>VP Adverb Adverb VP</i>	%	jdu + dopředu
PP	→	<i>Preposition NP</i>	%	na + východ
RelClause	→	<i>‘, který’ VP</i>	%	,který + zapáchá

SYNTAKTICKÝ STROM

syntaktický strom vzniká během **syntaktické analýzy** a dává **záznam** o jejím průběhu:

SYNTAKTICKÝ STROM

syntaktický strom vzniká během **syntaktické analýzy** a dává **záznam** o jejím průběhu:

Východní

jáma

tady

působí

vánek

SYNTAKTICKÝ STROM

syntaktický strom vzniká během **syntaktické analýzy** a dává **záznam** o jejím průběhu:

Adjective

Východní

Noun

jáma

Adverb

tady

Verb

působí

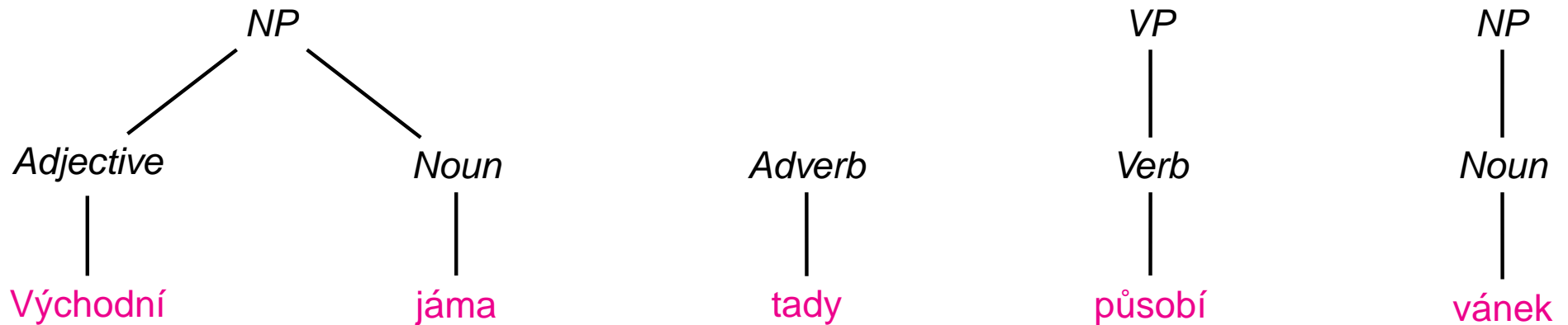
Noun

vánek

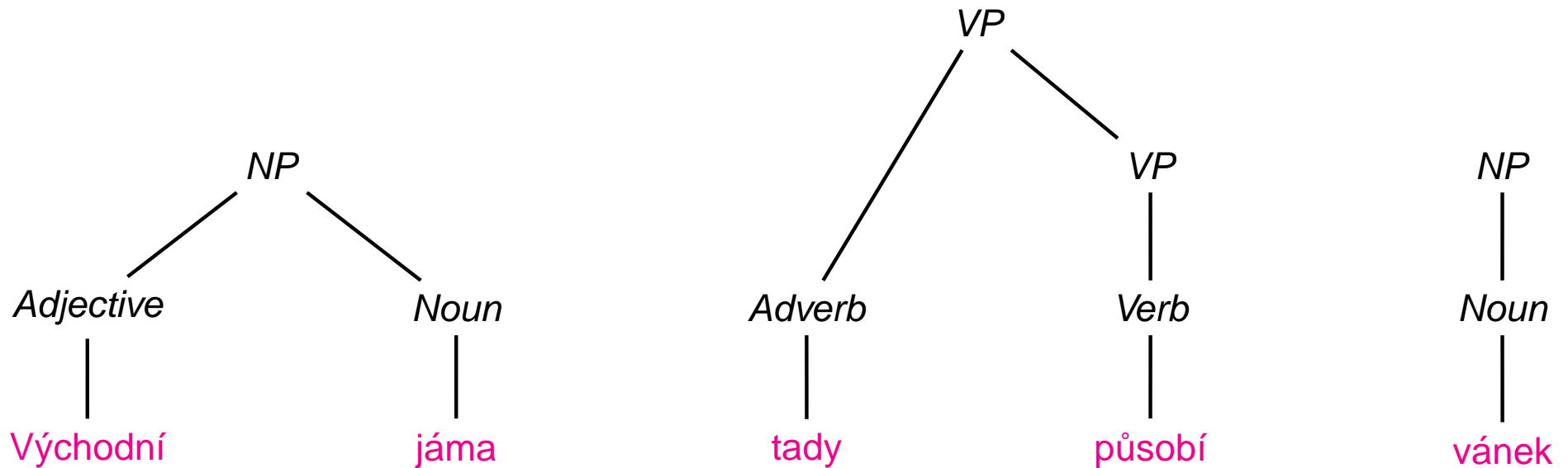
SYNTAKTICKÝ STROM

syntaktický strom vzniká během syntaktické analýzy a dává záznam o jejím průběhu:

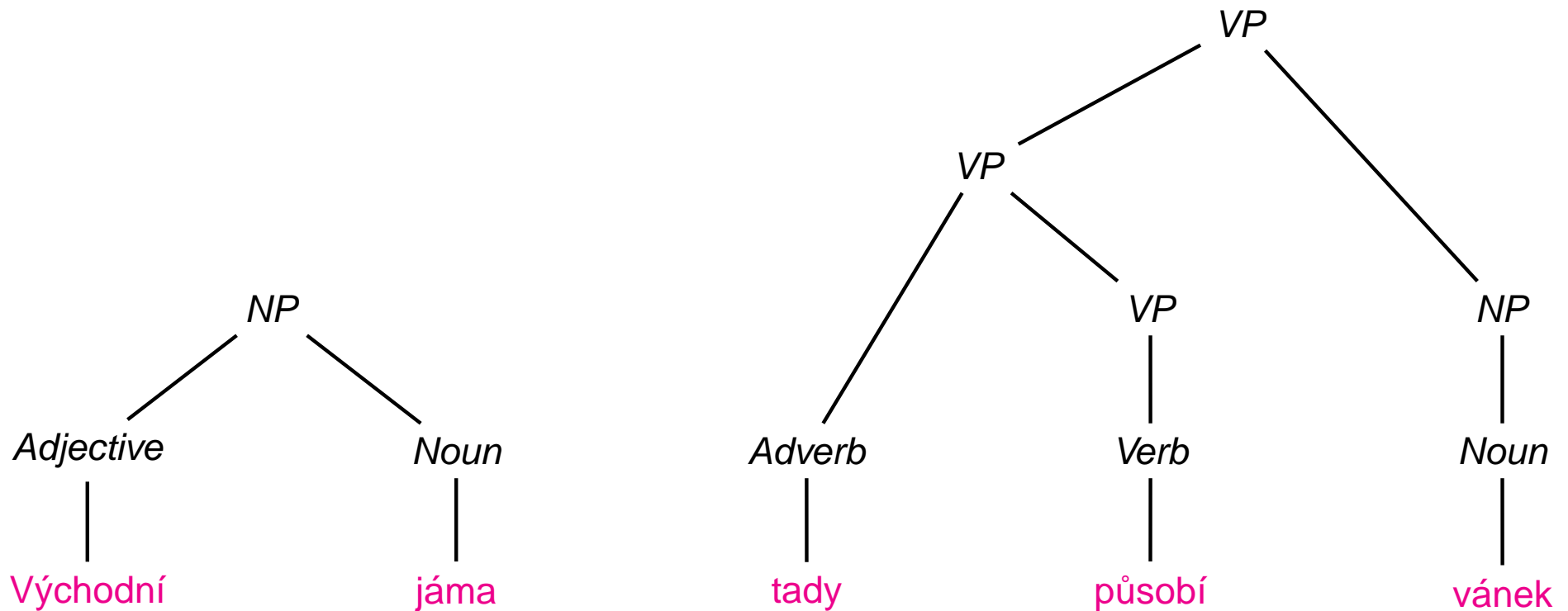
SYNTAKTICKÝ STROM

syntaktický strom vzniká během syntaktické analýzy a dává záznam o jejím průběhu:

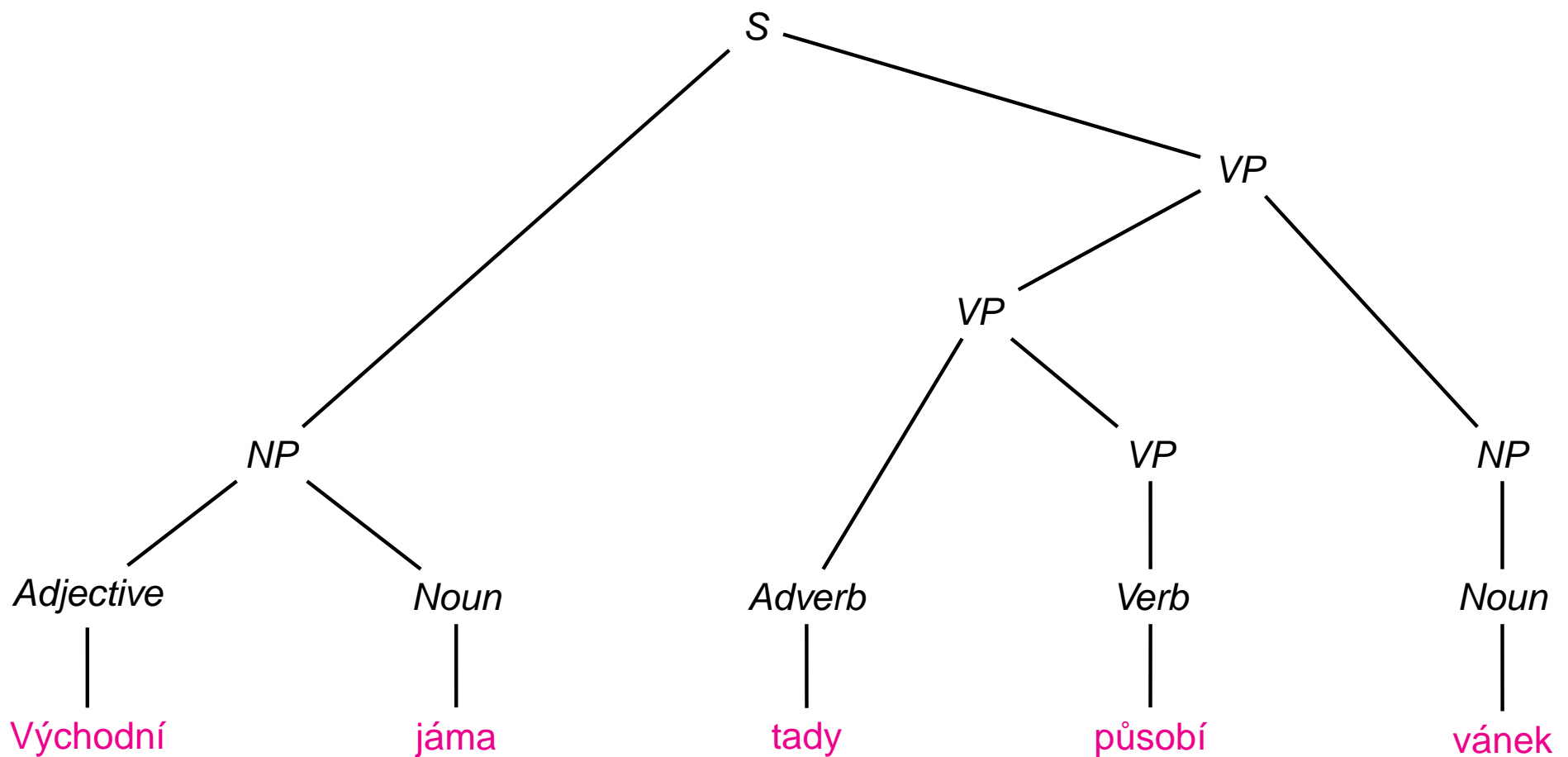
SYNTAKTICKÝ STROM

syntaktický strom vzniká během syntaktické analýzy a dává záznam o jejím průběhu:

SYNTAKTICKÝ STROM

syntaktický strom vzniká během syntaktické analýzy a dává záznam o jejím průběhu:

KONSTRUKCE DERIVAČNÍHO STROMU

Neterminály opatříme argumentem:

```
sentence(sentence(NP,VP)) --> noun_phrase(NP), verb_phrase(VP).
```

Převod do podoby klauzulí:

```
sentence(sentence(NP,VP),S,S0) :- noun_phrase(NP,S,S1), verb_phrase(VP,S1,S0).
```

DC GRAMATIKA S KONSTRUKCÍ STROMU ANALÝZY

`sentence(s(N,V))` --> `noun_phrase(N)`, `verb_phrase(V)`.
`noun_phrase(np(D,N))` --> `determiner(D)`, `noun_phrase2(N)`.
`noun_phrase(np(N))` --> `noun_phrase2(N)`.
`noun_phrase2(np2(A,N))` --> `adjective(A)`, `noun_phrase2(N)`.
`noun_phrase2(np2(N))` --> `noun(N)`.
`verb_phrase(vp(V))` --> `verb(V)`.
`verb_phrase(vp(V,N))` --> `verb(V)`, `noun_phrase(N)`.

`determiner(det(the))` --> [the].
`determiner(det(a))` --> [a].
`adjective(adj(young))` --> [young].
`noun(noun(boy))` --> [boy].
`noun(noun(song))` --> [song].
`verb(verb(sings))` --> [sings].

DC GRAMATIKA S KONSTRUKCÍ STROMU ANALÝZY

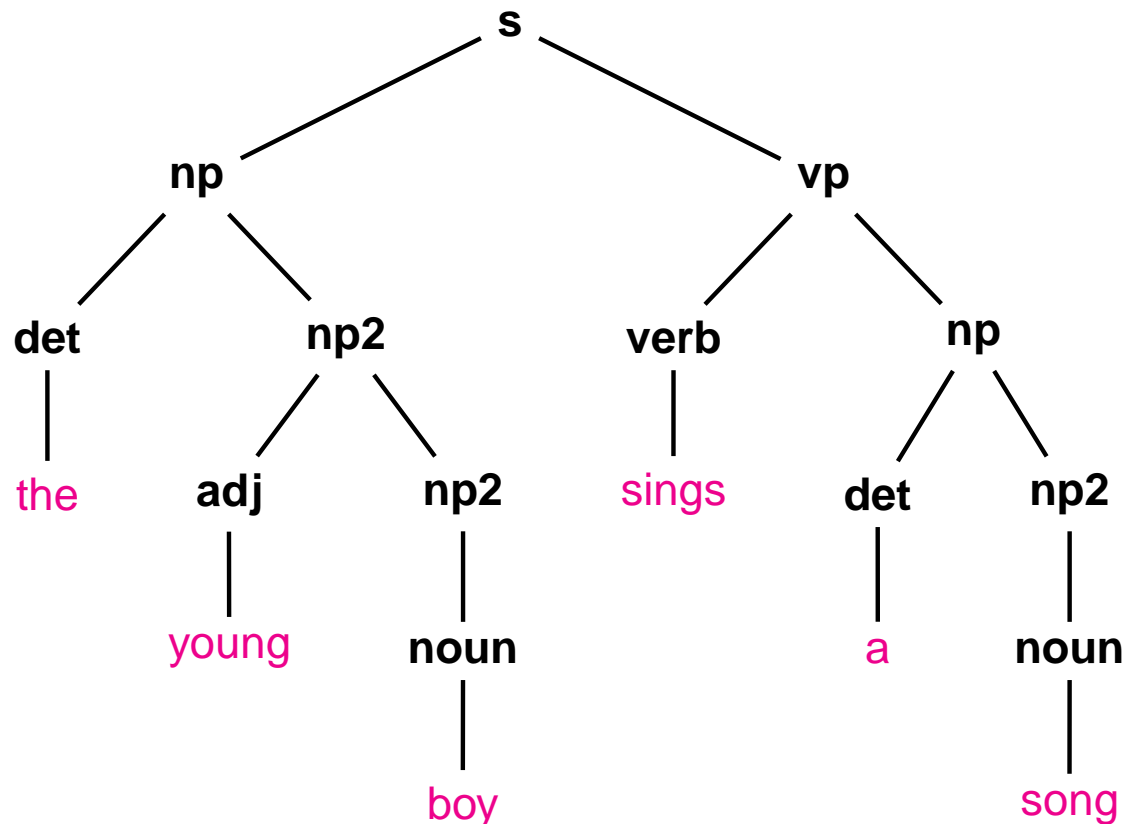
`sentence(s(N,V)) --> noun_phrase(N), verb_phrase(V).`
`noun_phrase(np(D,N)) --> determiner(D), noun_phrase2(N).`
`noun_phrase(np(N)) --> noun_phrase2(N).`
`noun_phrase2(np2(A,N)) --> adjective(A), noun_phrase2(N).`
`noun_phrase2(np2(N)) --> noun(N).`
`verb_phrase(vp(V)) --> verb(V).`
`verb_phrase(vp(V,N)) --> verb(V), noun_phrase(N).`

`determiner(det(the)) --> [the].`
`determiner(det(a)) --> [a].`
`adjective(adj(young)) --> [young].`
`noun(noun(boy)) --> [boy].`
`noun(noun(song)) --> [song].`
`verb(verb(sings)) --> [sings].`

?– `sentence(Tree, [the,young,boy,sings,a,song],[[]]).`
`Tree=s(np(det(the),np2(adj(young),np2(noun(boy))))),`
`vp(verb(sings),np(det(a),np2(noun(song))))`

DERIVAČNÍ STROM ANALÝZY V DC GRAMATIKÁCH

? – `sentence(Tree, [the, young, boy, sings, a, song], [])`.
Tree=`s(np(det(the), np2(adj(young), np2(noun(boy))))),`
`vp(verb(sings), np(det(a), np2(noun(song))))`)

TEST NA SHODU

Pokud však rozšíříme slovník:

`noun(noun(boys)) --> [boys].`
`verb(verb(sing)) --> [sing].`

Narazíme na problém se shodou v čísle:

?– `sentence(–,[a, young, boys, sings],[])`.
Yes

?– `sentence(–,[a, boy, sing],[])`.
Yes

TEST NA SHODU

Pokud však rozšíříme slovník:

`noun(noun(boys)) --> [boys].`
`verb(verb(sing)) --> [sing].`

Narazíme na problém se shodou v čísle:

?– `sentence(.,[a, young, boys, sings],[]).`
Yes

?– `sentence(.,[a, boy, sing],[]).`
Yes

Proto rozšíříme neterminály o další argument **Num**, ve kterém můžeme testovat shodu:

`sentence(sentence(NP,VP)) --> noun_phrase(NP,Num), verb_phrase(VP,Num).`

DC GRAMATIKA S TESTY NA SHODU

sentence(sentence(N,V)) --> noun_phrase(N,Num), verb_phrase(V,Num).
noun_phrase(np(D,N),Num) --> determiner(D,Num), noun_phrase2(N,Num).
noun_phrase(np(N),Num) --> noun_phrase2(N,Num).
noun_phrase2(np2(A,N),Num) --> adjective(A), noun_phrase2(N,Num).
noun_phrase2(np2(N),Num) --> noun(N,Num).
verb_phrase(vp(V),Num) --> verb(V,Num).
verb_phrase(vp(V,N),Num) --> verb(V,Num), noun_phrase(N,Num1).

determiner(det(the),_) --> [the].	noun(noun(boy),sg) --> [boy].
determiner(det(a),sg) --> [a].	noun(noun(song),sg) --> [song].
verb(verb(sings),sg) --> [sings].	noun(noun(boys),pl) --> [boys].
verb(verb(sing),pl) --> [sing].	noun(noun(songs),pl) --> [songs].
adjective(adj(young)) --> [young].	

DC GRAMATIKA S TESTY NA SHODU

`sentence(sentence(N,V))` --> `noun_phrase(N,Num)`, `verb_phrase(V,Num)`.
`noun_phrase(np(D,N),Num)` --> `determiner(D,Num)`, `noun_phrase2(N,Num)`.
`noun_phrase(np(N),Num)` --> `noun_phrase2(N,Num)`.
`noun_phrase2(np2(A,N),Num)` --> `adjective(A)`, `noun_phrase2(N,Num)`.
`noun_phrase2(np2(N),Num)` --> `noun(N,Num)`.
`verb_phrase(vp(V),Num)` --> `verb(V,Num)`.
`verb_phrase(vp(V,N),Num)` --> `verb(V,Num)`, `noun_phrase(N,Num1)`.

<code>determiner(det(the),_)</code> --> [the].	<code>noun(noun(boy),sg)</code> --> [boy].
<code>determiner(det(a),sg)</code> --> [a].	<code>noun(noun(song),sg)</code> --> [song].
<code>verb(verb(sings),sg)</code> --> [sings].	<code>noun(noun(boys),pl)</code> --> [boys].
<code>verb(verb(sing),pl)</code> --> [sing].	<code>noun(noun(songs),pl)</code> --> [songs].
<code>adjective(adj(young))</code> --> [young].	

?– `sentence(_, [a, young, boys, sings], [])`.

No

DC GRAMATIKA S TESTY NA SHODU

`sentence(sentence(N,V))` --> `noun_phrase(N,Num)`, `verb_phrase(V,Num)`.
`noun_phrase(np(D,N),Num)` --> `determiner(D,Num)`, `noun_phrase2(N,Num)`.
`noun_phrase(np(N),Num)` --> `noun_phrase2(N,Num)`.
`noun_phrase2(np2(A,N),Num)` --> `adjective(A)`, `noun_phrase2(N,Num)`.
`noun_phrase2(np2(N),Num)` --> `noun(N,Num)`.
`verb_phrase(vp(V),Num)` --> `verb(V,Num)`.
`verb_phrase(vp(V,N),Num)` --> `verb(V,Num)`, `noun_phrase(N,Num1)`.

<code>determiner(det(the),_)</code> --> [the].	<code>noun(noun(boy),sg)</code> --> [boy].
<code>determiner(det(a),sg)</code> --> [a].	<code>noun(noun(song),sg)</code> --> [song].
<code>verb(verb(sings),sg)</code> --> [sings].	<code>noun(noun(boys),pl)</code> --> [boys].
<code>verb(verb(sing),pl)</code> --> [sing].	<code>noun(noun(songs),pl)</code> --> [songs].
<code>adjective(adj(young))</code> --> [young].	

?– `sentence(,[a, young, boys, sings],[])`.

No

?– `sentence(,[the,boys,sings,a,song],[])`.

No

DC GRAMATIKA S TESTY NA SHODU

`sentence(sentence(N,V))` --> `noun_phrase(N,Num)`, `verb_phrase(V,Num)`.
`noun_phrase(np(D,N),Num)` --> `determiner(D,Num)`, `noun_phrase2(N,Num)`.
`noun_phrase(np(N),Num)` --> `noun_phrase2(N,Num)`.
`noun_phrase2(np2(A,N),Num)` --> `adjective(A)`, `noun_phrase2(N,Num)`.
`noun_phrase2(np2(N),Num)` --> `noun(N,Num)`.
`verb_phrase(vp(V),Num)` --> `verb(V,Num)`.
`verb_phrase(vp(V,N),Num)` --> `verb(V,Num)`, `noun_phrase(N,Num1)`.

<code>determiner(det(the),_)</code> --> [the].	<code>noun(noun(boy),sg)</code> --> [boy].
<code>determiner(det(a),sg)</code> --> [a].	<code>noun(noun(song),sg)</code> --> [song].
<code>verb(verb(sings),sg)</code> --> [sings].	<code>noun(noun(boys),pl)</code> --> [boys].
<code>verb(verb(sing),pl)</code> --> [sing].	<code>noun(noun(songs),pl)</code> --> [songs].
<code>adjective(adj(young))</code> --> [young].	

?– `sentence(_, [a, young, boys, sings], [])`.

No

?– `sentence(_, [the, boys, sings, a, song], [])`.

No

?– `sentence(_, [the, boys, sing, a, song], [])`.

Yes

PODMÍNKY V TĚLE PRAVIDEL

DC gramatiky mohou mít pomocné **podmínky** v těle pravidel – libovolný **Prologovský kód**

např. CFG pro vyhodnocení aritmetického výrazu:

$$\begin{aligned} E &\rightarrow T + E \mid T - E \mid T \\ T &\rightarrow F * T \mid F / T \mid F \\ F &\rightarrow (E) \mid f \end{aligned}$$

zapišeme **včetně výpočtu** hodnoty výrazu:

```
expr(X) ---> term(Y), [+], expr(Z), {X is Y+Z}.
expr(X) ---> term(Y), [-], expr(Z), {X is Y-Z}.
expr(X) ---> term(X).

term(X) ---> factor(Y), [*], term(Z), {X is Y*Z}.
term(X) ---> factor(Y), [/], term(Z), {X is Y/Z}.
term(X) ---> factor(X).

factor(X) ---> ['(', expr(X), [')'].
factor(X) ---> [X], {integer(X)}.
```

PODMÍNKY V TĚLE PRAVIDEL

DC gramatiky mohou mít pomocné **podmínky** v těle pravidel – libovolný **Prologovský kód**

např. CFG pro vyhodnocení aritmetického výrazu:

$$E \rightarrow T + E \mid T - E \mid T$$

$$T \rightarrow F * T \mid F / T \mid F$$

$$F \rightarrow (E) \mid f$$

zapišeme **včetně výpočtu** hodnoty výrazu:

```

expr(X) ---> term(Y), [+], expr(Z), {X is Y+Z}.
expr(X) ---> term(Y), [-], expr(Z), {X is Y-Z}.
expr(X) ---> term(X).

term(X) ---> factor(Y), [*], term(Z), {X is Y*Z}.
term(X) ---> factor(Y), [/], term(Z), {X is Y/Z}.
term(X) ---> factor(X).

factor(X) ---> ['(', expr(X), [')']].
factor(X) ---> [X], {integer(X)}.

?- expr(X,[3,+4,/2,-,'(' ,2,*6,/3,+2, ')'],[]).
X = -1

```

GENERATIVNÍ SÍLA DCG

Generativní (rozpoznávací) síla DCG je větší než CFG

např. jazyk $a^n b^n c^n$:

$abc \longrightarrow a(N), b(N), c(N).$

$a(0) \longrightarrow [].$

$a(s(N)) \longrightarrow [a], a(N).$

$b(0) \longrightarrow [].$

$b(s(N)) \longrightarrow [b], b(N).$

$c(0) \longrightarrow [].$

$c(s(N)) \longrightarrow [c], c(N).$

GENERATIVNÍ SÍLA DCG

Generativní (rozpoznávací) síla DCG je větší než CFG

např. jazyk $a^n b^n c^n$:

$abc \text{ ---} > a(N), b(N), c(N).$

$a(0) \text{ ---} > [].$

$a(s(N)) \text{ ---} > [a], a(N).$

$b(0) \text{ ---} > [].$

$b(s(N)) \text{ ---} > [b], b(N).$

$c(0) \text{ ---} > [].$

$c(s(N)) \text{ ---} > [c], c(N).$

? – $abc(X, []).$

GENERATIVNÍ SÍLA DCG

Generativní (rozpoznávací) síla DCG je větší než CFG

např. jazyk $a^n b^n c^n$:

```
abc --> a(N), b(N), c(N).
```

```
a(0) --> [].
```

```
a(s(N)) --> [a], a(N).
```

```
b(0) --> [].
```

```
b(s(N)) --> [b], b(N).
```

```
c(0) --> [].
```

```
c(s(N)) --> [c], c(N).
```

```
?- abc(X,[]).
```

```
X = [] ;
```

GENERATIVNÍ SÍLA DCG

Generativní (rozpoznávací) síla DCG je větší než CFG

např. jazyk $a^n b^n c^n$:

$abc \text{ ---} > a(N), b(N), c(N).$

$a(0) \text{ ---} > [].$

$a(s(N)) \text{ ---} > [a], a(N).$

$b(0) \text{ ---} > [].$

$b(s(N)) \text{ ---} > [b], b(N).$

$c(0) \text{ ---} > [].$

$c(s(N)) \text{ ---} > [c], c(N).$

?- $abc(X, []).$

$X = [] ;$

$X = [a, b, c] ;$

GENERATIVNÍ SÍLA DCG

Generativní (rozpoznávací) síla DCG je větší než CFG

např. jazyk $a^n b^n c^n$:

$abc \text{ ---} > a(N), b(N), c(N).$

$a(0) \text{ ---} > [].$

$a(s(N)) \text{ ---} > [a], a(N).$

$b(0) \text{ ---} > [].$

$b(s(N)) \text{ ---} > [b], b(N).$

$c(0) \text{ ---} > [].$

$c(s(N)) \text{ ---} > [c], c(N).$

?– $abc(X, []).$

$X = [] ;$

$X = [a, b, c] ;$

$X = [a, a, b, b, c, c] ;$

GENERATIVNÍ SÍLA DCG

Generativní (rozpoznávací) síla DCG je větší než CFG

např. jazyk $a^n b^n c^n$:

```
abc --> a(N), b(N), c(N).
```

```
a(0) --> [].
```

```
a(s(N)) --> [a], a(N).
```

```
b(0) --> [].
```

```
b(s(N)) --> [b], b(N).
```

```
c(0) --> [].
```

```
c(s(N)) --> [c], c(N).
```

```
?- abc(X,[]).
```

```
X = [] ;
```

```
X = [a, b, c] ;
```

```
X = [a, a, b, b, c, c] ;
```

```
X = [a, a, a, b, b, b, c, c, c] ;
```

```
...
```

✓ ●	Komunikace	2
✓ ●	Gramatiky	6
⇒ ●	Analýza přirozeného jazyka	25

VÝZNAM SYNTAKTICKÉ ANALÝZY

→ analýza syntaxe je **nutná** pro analýzu **významu**

→ většina teorií analýzy významu dodržuje **princip kompozicionality**:

Význam složeného výrazu je funkcí významu jednotlivých podvýrazů

→ **proces** sémantické analýzy:

– buď vychází z **výsledků** syntaktické analýzy

– nebo **probíhá současně** se syntaktickou analýzou; pak může zasahovat i do tvorby syntaktického stromu

PROBLÉMY PŘI ANALÝZE PŘIROZENÉHO JAZYKA

- víceznačnost
- anaforické výrazy
- indexické výrazy
- nejasnost
- nekompozicionalita
- struktura promluvy
- metonymie
- metafora

VÍCEZNAČNOST

→ *ambiguity*

→ **víceznačnost** může být **lexikální**, **syntaktická**, **sémantická** a **referenční**

VÍCEZNAČNOST

- *ambiguity*
- **víceznačnost** může být **lexikální**, **syntaktická**, **sémantická** a **referenční**
- lexikální – “stát,” “žena,” “hnát”

VÍCEZNAČNOST

- *ambiguity*
- **víceznačnost** může být **lexikální**, **syntaktická**, **sémantická** a **referenční**
- lexikální – “stát,” “žena,” “hnát”
- syntaktická – “Jím špagety s masem.”

VÍCEZNAČNOST

- *ambiguity*
- **víceznačnost** může být **lexikální**, **syntaktická**, **sémantická** a **referenční**
- lexikální – “stát,” “žena,” “hnát”
- syntaktická – “Jím špagety s masem.”
“Jím špagety se salátem.”

VÍCEZNAČNOST

- *ambiguity*
- **víceznačnost** může být **lexikální**, **syntaktická**, **sémantická** a **referenční**
- lexikální – “stát,” “žena,” “hnát”
- syntaktická – “Jím špagety s masem.”
“Jím špagety se salátem.”
“Jím špagety s použitím vidličky.”

VÍCEZNAČNOST

- *ambiguity*
- **víceznačnost** může být **lexikální**, **syntaktická**, **sémantická** a **referenční**
- lexikální – “stát,” “žena,” “hnát”
- syntaktická – “Jím špagety s masem.”
“Jím špagety se salátem.”
“Jím špagety s použitím vidličky.”
“Jím špagety se sebezapřením.”

VÍCEZNAČNOST

- *ambiguity*
- **víceznačnost** může být **lexikální**, **syntaktická**, **sémantická** a **referenční**
- lexikální – “stát,” “žena,” “hnát”
- syntaktická – “Jím špagety s masem.”
“Jím špagety se salátem.”
“Jím špagety s použitím vidličky.”
“Jím špagety se sebezapřením.”
“Jím špagety s přítelem.”

VÍCEZNAČNOST

- *ambiguity*
- **víceznačnost** může být **lexikální**, **syntaktická**, **sémantická** a **referenční**
- lexikální – “stát,” “žena,” “hnát”
- syntaktická – “Jím špagety s masem.”
“Jím špagety se salátem.”
“Jím špagety s použitím vidličky.”
“Jím špagety se sebezapřením.”
“Jím špagety s přítelem.”
- sémantická – “**Jeřáb** je vysoký.” “Viděli jsme veliké **oko**.”

VÍCEZNAČNOST

→ *ambiguity*

→ **víceznačnost** může být **lexikální**, **syntaktická**, **sémantická** a **referenční**

→ lexikální – “stát,” “žena,” “hnát”

→ syntaktická – “Jím špagety s masem.”

“Jím špagety se salátem.”

“Jím špagety s použitím vidličky.”

“Jím špagety se sebezapřením.”

“Jím špagety s přítelem.”

→ sémantická – “**Jeřáb** je vysoký.” “Viděli jsme veliké **oko**.”

→ referenční – “**Oni** přišli pozdě.” “Můžeš mi půjčit **knihu**?” “Ředitel vyhodil dělníka, protože (**on**) byl agresivní.”

ANAFORICKÉ A INDEXICKÉ VÝRAZY

anaforické výrazy:

→ *anaphora*

→ používají **zájmena** pro odkazování na objekty zmíněné **dříve**

ANAFORICKÉ A INDEXICKÉ VÝRAZY

anaforické výrazy:

→ *anaphora*

→ používají **zájmena** pro odkazování na objekty zmíněné **dříve**

→ “Poté co se Honza s Marií rozhodli se vzít, (**oni**) vyhledali kněze, aby **je** oddal.”

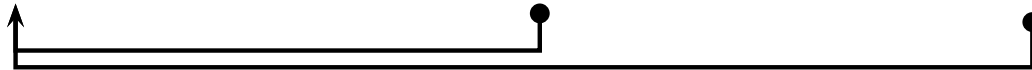
ANAFORICKÉ A INDEXICKÉ VÝRAZY

anaforické výrazy:

→ *anaphora*

→ používají **zájmena** pro odkazování na objekty zmíněné **dříve**

→ “Poté co se Honza s Marií rozhodli se vzít, (**oni**) vyhledali kněze, aby **je** oddal.”

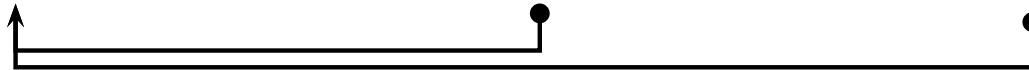
ANAFORICKÉ A INDEXICKÉ VÝRAZY

anaforické výrazy:

→ *anaphora*

→ používají **zájmena** pro odkazování na objekty zmíněné **dříve**

→ “Poté co se Honza s Marií rozhodli se vzít, (**oni**) vyhledali kněze, aby **je** oddal.”

→ “Marie uviděla ve výloze prstýnek a požádala Honzu, aby **jí ho** koupil.”

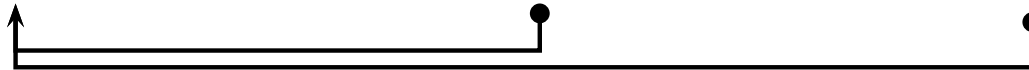
ANAFORICKÉ A INDEXICKÉ VÝRAZY

anaforické výrazy:

→ *anaphora*

→ používají **zájmena** pro odkazování na objekty zmíněné **dříve**

→ “Poté co se Honza s Marií rozhodli se vzít, (**oni**) vyhledali kněze, aby **je** oddal.”

→ “Marie uviděla ve výloze prstýnek a požádala Honzu, aby **jí ho** koupil.”

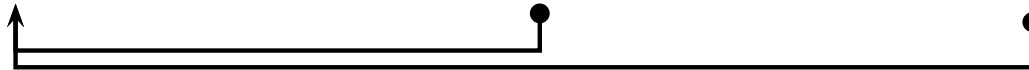
ANAFORICKÉ A INDEXICKÉ VÝRAZY

anaforické výrazy:

→ *anaphora*

→ používají **zájmena** pro odkazování na objekty zmíněné **dříve**

→ “Poté co se Honza s Marií rozhodli se vzít, (**oni**) vyhledali kněze, aby **je** oddal.”

→ “Marie uviděla ve výloze prstýnek a požádala Honzu, aby **jí ho** koupil.”

indexické výrazy:

→ *indexicals*

→ odkazují se na údaje v **jiných částech** promluvy

ANAFORICKÉ A INDEXICKÉ VÝRAZY

anaforické výrazy:

→ *anaphora*

→ používají **zájmena** pro odkazování na objekty zmíněné **dříve**

→ “Poté co se Honza s Marií rozhodli se vzít, (**oni**) vyhledali kněze, aby **je** oddal.”

→ “Marie uviděla ve výloze prstýnek a požádala Honzu, aby **jí ho** koupil.”

indexické výrazy:

→ *indexicals*

→ odkazují se na údaje v **jiných částech** promluvy

→ “**Já** jsem **tady**.”

ANAFORICKÉ A INDEXICKÉ VÝRAZY

anaforické výrazy:

→ *anaphora*

→ používají **zájmena** pro odkazování na objekty zmíněné **dříve**

→ “Poté co se Honza s Marií rozhodli se vzít, (**oni**) vyhledali kněze, aby **je** oddal.”

→ “Marie uviděla ve výloze prstýnek a požádala Honzu, aby **jí ho** koupil.”

indexické výrazy:

→ *indexicals*

→ odkazují se na údaje v **jiných částech** promluvy

→ “**Já** jsem **tady**.”

→ “Proč **jsi to** udělal?”

METAFORA A METONYMIE

metafora:

→ *metaphor*

→ použití slov v **přeneseném významu** (na základě podobnosti), často systematicky

METAFORA A METONYMIE

metafora:

- *metaphor*
- použití slov v **přeneseném významu** (na základě podobnosti), často systematicky
- “Zkoušel jsem ten proces **zabít**, ale nešlo to.”

METAFORA A METONYMIE

metafora:

- *metaphor*
- použití slov v **přeneseném významu** (na základě podobnosti), často systematicky
- “Zkoušel jsem ten proces **zabít**, ale nešlo to.”
- “Bouře se **vzteká**.”

METAFORA A METONYMIE

metafora:

- *metaphor*
- použití slov v **přeneseném významu** (na základě podobnosti), často systematicky
- “Zkoušel jsem ten proces **zabít**, ale nešlo to.”
- “Bouře se **vzteká**.”

metonymie:

- *metonymy*
- používání **jména** jedné **věci** pro (často zkrácené) označení **věci jiné**

METAFORA A METONYMIE

metafora:

- *metaphor*
- použití slov v **přeneseném významu** (na základě podobnosti), často systematicky
- “Zkoušel jsem ten proces **zabít**, ale nešlo to.”
- “Bouře se **vzteká**.”

metonymie:

- *metonymy*
- používání **jména** jedné **věci** pro (často zkrácené) označení **věci jiné**
- “Čtu **Shakespeara**.”

METAFORA A METONYMIE

metafora:

- *metaphor*
- použití slov v **přeneseném významu** (na základě podobnosti), často systematicky
- “Zkoušel jsem ten proces **zabít**, ale nešlo to.”
- “Bouře se **vzteká**.”

metonymie:

- *metonymy*
- používání **jména** jedné **věci** pro (často zkrácené) označení **věci jiné**
- “Čtu **Shakespeara**.”
- “**Chrysler** oznámil rekordní zisk.”

METAFORA A METONYMIE

metafora:

- *metaphor*
- použití slov v **přeneseném významu** (na základě podobnosti), často systematicky
- “Zkoušel jsem ten proces **zabít**, ale nešlo to.”
- “Bouře se **vzteká**.”

metonymie:

- *metonymy*
- používání **jména** jedné **věci** pro (často zkrácené) označení **věci jiné**
- “Čtu **Shakespeara**.”
- “**Chrysler** oznámil rekordní zisk.”
- “Ten **pstruh na másle** u stolu 3 chce další pivo.”

NEKOMPOZICIONALITA

- *noncompositionality*
- příklady **porušení pravidla kompozicionality** u ustálených termínů nebo přednost jiného možného významu při určitých spojeních

NEKOMPOZICIONALITA

- *noncompositionality*
- příklady **porušení pravidla kompozicionality** u ustálených termínů nebo přednost jiného možného významu při určitých spojeních
- “aligátoří boty,” “basketbalové boty,” “dětské boty”

NEKOMPOZICIONALITA

- *noncompositionality*
- příklady **porušení pravidla kompozicionality** u ustálených termínů nebo přednost jiného možného významu při určitých spojeních
- “aligátoří boty,” “basketbalové boty,” “dětské boty”
- “pata sloupu”

NEKOMPOZICIONALITA

- *noncompositionality*
- příklady **porušení pravidla kompozicionality** u ustálených termínů nebo přednost jiného možného významu při určitých spojeních
- “aligátoří boty,” “basketbalové boty,” “dětské boty”
- “pata sloupu”
- “červená kniha,” “červené pero”

NEKOMPOZICIONALITA

- *noncompositionality*
- příklady **porušení pravidla kompozicionality** u ustálených termínů nebo přednost jiného možného významu při určitých spojeních
- “aligátoří boty,” “basketbalové boty,” “dětské boty”
- “pata sloupu”
- “červená kniha,” “červené pero”
- “bílý trpaslík”

NEKOMPOZICIONALITA

- *noncompositionality*
- příklady **porušení pravidla kompozicionality** u ustálených termínů nebo přednost jiného možného významu při určitých spojeních
- “aligátoří boty,” “basketbalové boty,” “dětské boty”
- “pata sloupu”
- “červená kniha,” “červené pero”
- “bílý trpaslík”
- “dřevěný pes,” “umělá tráva”

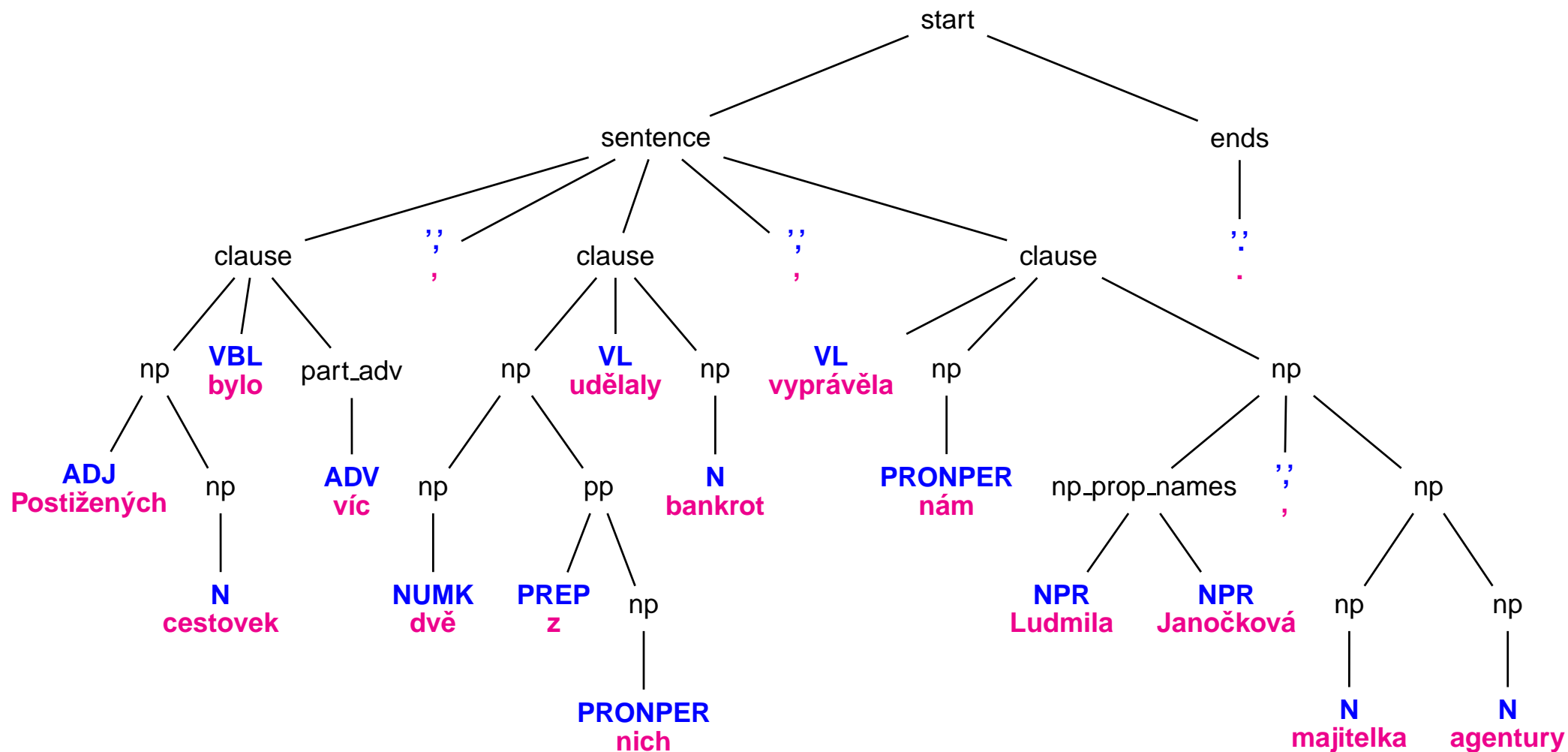
NEKOMPOZICIONALITA

- *noncompositionality*
- příklady **porušení pravidla kompozicionality** u ustálených termínů nebo přednost jiného možného významu při určitých spojeních
- “aligátoří boty,” “basketbalové boty,” “dětské boty”
- “pata sloupu”
- “červená kniha,” “červené pero”
- “bílý trpaslík”
- “dřevěný pes,” “umělá tráva”
- “velká molekula”

REÁLNÁ SYNTAKTICKÁ ANALÝZA PŘIROZENÉHO JAZYKA

- velice rozsáhlé gramatiky (desítky až stovky tisíc pravidel)
- silná víceznačnost – někdy až obrovské množství ($>$ milióny) možných syntaktických stromů
Obehnat Šalounův pomník mistra Jana Husa na pražském Staroměstském náměstí živým plotem z hustých keřů s trny navrhuje občanské sdružení Společnost Jana Jesenia.
- existují efektivní algoritmy pro takové gramatiky
např. tabulkový analyzátor (*chart parser*), běží v $O(n^3)$, tisíce slov/sekundu

PŘÍKLAD STROMU ANALÝZY V SYSTÉMU SYNT

<http://nlp.fi.muni.cz/projekty/wwwsynt/>